

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ЦЕНТР ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ

Кафедра історії та мовознавства

ЗБІРНИК ВПРАВ І ЗАВДАНЬ

з дисципліни

«СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА МОВА»

для студентів спеціальності

«Переклад та англійська мова і література»

Харків – 2020

Збірник вправ і завдань розглянуто та рекомендовано до друку на засіданні кафедри історії та мовознавства 3 лютого 2020 р., протокол № 6.

Збірник вправ і завдань розроблено згідно з програмою курсу «Сучасна українська мова». Видання містить різні типи завдань, призначені для роботи як в аудиторії під час практичних занять – для закріплення теоретичного матеріалу, так і для домашніх та самостійних робіт.

Призначено для студентів денної форми навчання I курсу спеціальності «Переклад та англійська мова і література».

Укладач

старш. викл. Н. М. Нос

Рецензент

доц. С. І. Нешко

ЗБІРНИК ВПРАВ І ЗАВДАНЬ

з дисципліни
«СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА МОВА»

для студентів спеціальності
«Переклад та англійська мова і література»

Відповідальний за випуск Нос Н. М.

Редактор Буранова Н. В.

Підписано до друку 25.02.20 р.

Формат паперу 60x84 1/16. Папір писальний.

Умовн.-друк. арк. 1,0. Тираж 35. Замовлення №

Видавець та виготовлювач Український державний університет
залізничного транспорту,
61050, Харків-50, майдан Фейсбаха, 7.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6100 від 21.03.2018 р.

ЗМІСТ

Вступ	4
1 ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1	4
1.1 Фонетика і фонологія	4
1.2 Орфоепія. Графіка і орфографія	6
1.3 Лексикологія	9
1.4 Фразеологія	10
1.5 Словотвір. Морфемна структура в українській мові	11
1.6 Морфологія: Іменник	12
2 ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2	14
2.1 Морфологія: Прикметник	14
2.2 Морфологія: Числівник	15
2.3 Морфологія: Займенник	16
2.4 Морфологія: Дієслово. Дієприкметник. Дієприслівник. Прислівник	17
2.5 Службові частини мови: прийменник, сполучник, частка	20
2.6 Синтаксис: Словосполучення	22
2.7 Синтаксис: Речення. Прості та складні речення. Головні та другорядні члени речення	23
2.8 Способи відтворення чужого мовлення (пряма, непряма мова)	26
Список літератури	27

ВСТУП

Збірник вправ і завдань призначено для студентів I курсу спеціальності «Переклад та англійська мова і література». Запропоновані вправи та завдання спрямовані на засвоєння студентами основних норм сучасної української літературної мови (орфоепічних, орфографічних, морфологічних, лексичних, пунктуаційних, стилістичних тощо). Виконуючи завдання, студенти навчаться вільно оперувати лексичним складом сучасної української літературної мови, лінгвістичною та спеціальною термінологією, правильно й логічно висловлювати свої думки в усній та писемній формах мовлення, вдало залучаючи все різноманіття виражальних засобів української мови.

Вправи та завдання розподілено за змістовими модулями та окремо до кожної теми. Матеріал до них добирався здебільшого з творів відомих українських письменників. Вправи призначено для роботи як в аудиторії під час практичних занять – для закріплення теоретичного матеріалу, так і для домашніх та самостійних робіт.

1 ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

1.1 Фонетика і фонологія

Завдання 1

Виписати слова, в яких букви позначають два звуки.

Дзвін, пюре, міжгір'я, буряк, доля, етнос, піщаний, подвір'я, столяр, дебют, льон, фіюзеляж, єнот, уряд, зоря, троянда, тінь, барельєф.

Завдання 2

Вибрати з тексту і згрупувати приголосні за різним ступенем палаталізації. Пояснити, що зумовило їх якість.

Спинюся я і довго буду слухать,
як бродить серпень по землі моїй...
Ще над Дніпром клубочиться задуха,

ще пахне степом сизий деревій.
Та верби похилилися додолу,
нервові ружі зблідли на виду,
бо вже погналося перекотиполе
за літом – по гарячому сліду...

(Л. Костенко)

Завдання 3

Записати речення фонетичною транскрипцією.

Сходить сонце, ясний обагрянок
Заглядає у вічі мені:
А чи добрий у мене ранок,
Чи не плакала я вві сні?
Ранок – добрий.
А ночі, ночі!
Снишся ти і чужі краї...
Плакали сині очі.
Плакали сірі очі.
Плакала чорні очі.
І всі – мої.

(Л. Костенко)

Завдання 4

Від поданих іменників утворити нові слова за допомогою суфікса –ськ, пояснити зміни.

Черемош, чумак, Лейпциг, Дрогобич, Збараж, Кривий Ріг, француз, багач, Нью-Йорк, волох, Прилуки, солдат, киргиз, таджик, агент, Умань, казах, моряк, печеніг, Черкаси, Запоріжжя, Великий Устюг, Мекка, Париж, чуваш, кріпак, чех.

Завдання 5

Записати подані слова фонетичною транскрипцією. Виписати окремо сонорні та шумні приголосні, поділивши останні на дзвінки та глухі.

Садженець, відмовити, серйозні, дзеленьчати, сміються, чебрець, готівка, поїмо, джміль, злива, провулок, стожари,

яблуко, безшумний, гойдалка, перець, ганок, яйце, сповідь, полум'я, хустина, солов'ї, сонячний.

Завдання 6

Знайти в поданих реченнях слова з асимілятивними змінами приголосних, записати їх фонетичною транскрипцією, пояснити.

1 Розпачливим поглядом глянула я на небо – і усміхнулась крізь сльози (Л. Українка). 2 Ти знов мені наснишся, як учора. У посмішці любов і непокора (А. Малишко). 3 То там, то сям простягались до сонця котячі лапки (М. Коцюбинський). 4 Літо збігло, як день, і з невлежаного туману вийшов синьоокий, золотозубий вересень (М. Стельмах). 5 В хаті тихо, як у пустці. А тим часом у трьох вікнах майнула жіноча голова в червоній хустці (І. Нечуй-Левицький).

1.2 Орфоепія. Графіка і орфографія

Завдання 7

Розташувати прізвища українських письменників за алфавітом.

Костенко Л., Андрухович Ю., Хвильовий М., Нечуй-Левицький І., Загребельний П., Довженко О., Симоненко В., Вишня О., Коцюбинський М., Франко І., Стельмах М., Мирний П., Рильський М., Антоненко-Давидович Б.

Завдання 8

Вставити на місці пропусків букви г або ґ. Користуйтеся словниками та довідниками, що відповідають чинному правопису української мови.

...ущавина, ...рімниця, ...ринджоли, дзи...а, ...оризонт, під...рунтя, ...речний, ...уманітарний, ...о...оль (птах), ...ромада, бла...оустрій, ...ірлянда, де...радація, ...ла...олиця, ...амбіт, ...андбол, ...ардемарин, ...анок, ...учномовець, ...ротеск, ...оржетка.

Завдання 9

Записати подані слова у три колонки відповідно до фонетичного, морфологічного та історичного принципів правопису.

Волоський, гедзь, джміль, лимон, кістка, їхати, багач, спинитися, читає, ягідний, манна, птаство, безпечний, щастя, козацький, підозра, буря, слов'янський, ярмо, криниця.

Завдання 10

Записати подані слов'янські прізвища українською мовою і пояснити їх написання.

Плещеев, Воинов, Луговской, Филиппов, Веселовская, Лесков, Мицкевич, Державин, Шишкин, Репин, Николаев, Пивоваров, Алексеев, Королев, Алябьев, Киселев, Вересаев, Ефимов, Вяльцева, Белинский, Данилов, Плетнев, Соловьев, Бухтияров, Домбровский, Толстой, Мясоедов, Белых, Щипачев, Черных, Гнедич.

Завдання 11

Переписати, вставити, де потрібно, пропущені літери.

Пристраст...ю, навман...я, затиш...я, нехворощ...ю, суд...ів, пас...я, суд...ею, Поліс...я, пташин...ий, погодин...ий, латат...я, дерев'ян...ий, лібрет...о, юн...ість, конфет...і, ел...іни, ім...іграція, ем...іграція, ан...отація, кор...еспондент, шос...е, павутин...я, один...адцять, шиншил...а, бежествен...ий, царствен...ий, натхнен...ість, довгождан...ий, недоторкан...ий, священ...ий, бездон...ий, нав...ипередки.

Завдання 12

Пояснювальний диктант.

Многоликий і незбагнений степ!

Ніщо так не любила Ольвія, як степ.

З ранньої весни і до пізньої осені бувала вона у степу.

Тільки зникне біла зимова ковдра, як вона вже мчала батьковим конем за місто. І хай ще по балках і яругах ховається сніг, ще на горбах парує земля і всюди жебоняць струмки, а степ уже дихає свіжістю, і вітри його – манливі й тривожні. І на душі тоді неспокій, і кудись тебе тягне, а куди – і сама не збагнеш.

Повесні степ жовтувато-бурий від торішнього стоколосу безостого. Він наче пробуджується зі сну, розплющує свої вологі очі.

А вже з кінця квітня рівнини стають барвистими, і на бурому тлі степу то там, то тут темніють фіолетові озерця. Під'їдеш ближче – тисячі квіток, як ніжні дзвоники, схиляють голівки, і здається, війне вітер – і ось-ось задзвенять безмежні рівнини.

А виберешся з міста ще через день-два, і він уже інший – золотисто-жовтий. То буяє першоцвіт весняний.

А ще через день заблакитніє фіалка, неначе шматки весняного неба впадуть на рівнини.

А в тиху і сонячну днину відкриє свої квіти горицвіт весняний, і степ наче в золото вбирається.

– Гори, гори, цвіт!... – сміється дівчина, і здається, що степ і справді горить, палахкотить жовтим вогнем.

А вже на початку травня степ вбирається в зелені шати. І тоді від краю і до краю – смарагдове море, у якому то тут, то там квітне жовтозілля, синьо спалахує волошка... Пішов у ріст тонконіг, та так дружно, так рясно, що кінь бреде немов зеленим шумовинням... (В. Чемерис)

Завдання 13

Поставити наголос.

Пільговий, маркетинг, фаховий, новий, вимова, чорнозем, читання, одинадцять, ненавидіти, віднести, разом, курятина, металургія, спина, зручний, вітчим, бородавка, сирокочений, надлишок, фольга, бюлетень, допізна, жалюзі, горошина, двоскладовий, центнер, ринковий, цемент, чорнослив.

Завдання 14.

Перекласти подані слова українською мовою.

Гибрид, Скандинавия, інтуїція, амбіція, дискваліфікація, матриця, алергія, антилопа, папарацци, сертифікат, Балтика, кипарис, баронесса, Чикаго, Каир, ультиматум, дезінформація, дієта, буддизм, порт'єра, конфетти, Ватикан, вілла, піцца і спагетти, інтелект, оригінал, Грінвіч, митрополит, Вифлеєм.

1.3 Лексикологія

Завдання 15

З поданих речень вибрати синоніми й сформувати синонімічний ряд, поставивши в ініціальну позицію слово-домінанту.

1 Кольори багряні, жовті, вишневі, пурпурові, червоні, жовтогарячі – їхнім полум'ям позаймалися дерева, кущі, бур'яни, бадилля. Мліють і горять, жаріють і вогневіють, і димлять, і начебто чадять десь у лісовій гущавині.

2 Високі, стрункі, мов стрілки, здіймаються в чистеє небо чотири тополі зелені, балакають із вітром, вітаються із сонцем, без вітру шепочуться поміж собою, а темної тихої ночі співучеє море гукає до них приязненько.

Завдання 16

Знайти і підкреслити антонімічні пари.

1 Багато говорити, та мало слухати. 2 З праці – радість, з безділля – смуток. 3 Маленька праця краща за велике безділля. 4 Тупий серп гірше гострого руку ріже. 5 Вчення в щасті украшає, а в нещасті утішає. 6 Чорний мак, та смачний, а біла редька, та гірка. 7 Колос повний до землі гнеться, а пустий до гори пнеться. 8 Краще з розумним загубити, як із дурним знайти. 9 Де щира праця – там густо, а де лінь – там пусто.

Завдання 17

Розкрити значення неологізмів. Визначити, які з них переходять до розряду загальноновживаних.

Магістр, кредитно-модульна система, фейк, брифінг, тендер, спам, амбівалентність, кіднепінг, провайдер, банер, браузер, перформанс, флешмоб, хедлайнер, флуд, бан.

Завдання 18

Виписати із творів українських письменників десять речень із діалектними словами, пояснити їх лексичне значення.

Завдання 19

Скласти речення з поданими словами, розкривши їх значення. Як називаються подані слова?

Тактовний, тактичний; заповіт, заповідь; рідкий, рідкісний; особистий, особовий; процес, процесія; цінний, цінний; абонент, абонемент; адресат, адресант.

Завдання 20

Скласти речення, в яких подані слова виступали б омонімами.

Край, протягом, туш, мул, пара, ключ, цілий, клуб, належати, коса, руда, три.

Завдання 21

До поданих українських слів та словосполучень дібрати іншомовні відповідники.

Подорож морем, терпимий до чужої точки зору, подарунок, багатозначний, захисник, негайно, договір, воєначальник, доля, привласнення, звичай.

Завдання 22

Користуючись словником, пояснити значення історизмів.

Дукат, мушкет, волость, гривеник, рало, кожум'яка, боярин, хорунжий, очіпок, таляр, стельмах, челядь.

1.4 Фразеологія

Завдання 23

Розкрити значення фразеологізмів, користуючись фразеологічним словником.

Впасти в око, кривити душею, жити на широку ногу, голці ніде впасти, рукою подати, ні за холодну воду, де раки зимують, як кіт наплакав, заварити кашу, язика прикусити, ані рудої миші, десята вода на киселі, перейти рубікон, співати дифірамби, хоч з лиця воду пий, як у Бога за пазухою, як горох при дорозі.

Завдання 24

Замінити наведені у дужках вільні словосполучення або слова фразеологізмами.

1 Новина прийшла (несподівано, раптово). 2 Свято (скоро): треба скоріше готуватися. 3 Такі вони друзі були – (нерозлучні). 4 Не можна так, щоб людина (нічого не робила). 5 Вони знали цей район (досконало, дуже добре). 6 Здавалося, що Петро (усе вміє робити).

Завдання 25

Визначити, які фразеологізми лежать в основі поданих речень. Розкрити їх значення.

1 Їх можна гріти, можна вмити, а прийде горе – опустити. 2 Гарбуза, бува, підносять і тоді, коли не просять. 3 Маю доленьку гірку – продають мене в мішку. 4 Коли зла комусь бажають, чомусь мене підкладають. 5 Я живу завжди в тривозі, бо расту я при дорозі. 6 Ні до чого суперечка! Нехай уже буде гречка!

1.5 Словотвір. Морфемна структура в українській мові

Завдання 26

Утворити від поданих слів нові за допомогою суфікса –ість.

Родинний, недосвідчений, загазований, споріднений, безцінний, невблаганний.

Завдання 27

Подані слова записати групами за способом словотвору, дібрати до кожного слова твірне, виділити словотворчий засіб.

Дванадцять, козаччина, майбутній, поверховий, надбудова, шістсот, перепустка, прибережний, досхочу, будівельник, безвітряний, урочистий, кількадечний, притихлий, лісостеп, світло-жовтий, благословення, газетний, життєлюб, громовиця, дзвіночки, колосистий, біганина, народний, давним-давно.

Завдання 28

Утворити від поданих слів нові слова за допомогою префіксів.

Гарний, діяльний, добрий, модний, співати, казати, дивний, мирити, думати, широкий, рятувати.

Завдання 29

Згадати та записати відомі вам аббревіатури. Пояснити утворення кожної з них.

Завдання 30

Від наведених іменників утворити прикметники за допомогою суфіксів.

Золото, квітка, рука, птах, віск, полум'я, воля, земля, гора.

Завдання 31

Назвати твірні основи дієслів.

Радіти, червоніти, покращити, утеплювати, сушити, малювати, обідати, зміцнити.

1.6 Морфологія: Іменник

Завдання 32

Визначити рід іменників.

Узлісся, студент, окуляри, сирота, лікар, копалини, шимпанзе, леді, ООН, піаніно, Прилуки, дівча, депо, рандеву, пюре, листя, Чернівці, павутиння, щирість, плакса, біль, поні, журі, вовчище, фрау, лисиця.

Завдання 33

Визначити число іменників.

Овочі, Гімалаї, жнива, трава, залізо, дружба, висівки, оглядини, молодь, підручник, кури, чорнило, сметана, узлісся.

Завдання 34

Визначити відміну іменників. Які з іменників не належать до жодної з відмін?

Курча, вуаль, копалини, подорож, дівча, джерело, бабуся, факультет, суддя, мати, бідолаха, внучатко, липа, ім'я, сходи,

школяр, озеро, степ, гречка, ансамбль, Дніпро, ягня, канікули, вартовий, лібрето.

Завдання 35

Записати речення, поставивши слова, що у дужках, у кличному відмінку та розставляючи пропущені розділові знаки.

1 Встань моя (любов) біля хати сонечком ранковим на поріг.
2 Не дивися (доля) так журливо. Дивне диво – вік земний людини!
3 Далекий (нащадок) ти чуєш мене?
4 Ти не дихай (осінь) здаля сніговою хмарою на мене.
5 Не рахуй моїх років! Їх не варто лічити (зозуля).
6 (Товариш капітан) дозвольте вручити пакет.
7 (Олег) просимо до хати.

Завдання 36

Провідміняти подані іменники.

Сторож, край, двері, армія, селище, дорога, радість, робітник, ніч, курча, ножиці.

Завдання 37

Поставити подані іменники в родовому відмінку однини.

Гопак, Мадагаскар, дифірама, кузов, Китай, гараж, дощ, Ужгород, виступ, імпульс, мед, долар, Пирятин, олівець, колектив, острів, пароплав, листопад (дія, явище природи), апостроф, експорт, палац, сюжет, абітурієнт, біатлон, вокзал, Тибет, майданчик, вальс, Цейлон, фонтан, хліб, детектив (людина), вівторок.

Завдання 38

Знайти іменники I відміни, визначити їх групу.

Полин, повітря, земля, калина, море, дівча, вечір, посмішка, день, обставина, матуся, смерека.

Завдання 39

Знайти іменники II відміни, визначити їх групу.

Місяць, професор, край, друкар, листя, гектар, батько, успіх, гай, поле, майстер, Павло, Каїр, інжир, слухач.

2. ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

2.1 Морфологія: Прикметник

Завдання 40

Утворити вищий і найвищий ступені порівняння. Знайти ті прикметники, що не утворюють ступенів порівняння.

Тонкий, зеленавий, широкий, розумний, ультрамодний, гіркий, високий, величезний, милий, сліпий, грубуватий, голосний, далекий, прегарний, сміливий, тихий, вороний, темний, зеленавий, вимогливий.

Завдання 41

Знайти прикметники. Визначити їх рід, число, відмінок, синтаксичну функцію.

Сорочка на ній біленька, тоненька, сама пряла і пишнії рукава сама вишивала червоними нитками. Плахта на ній картацька, черчата, ще материнська – придана; тепер вже таких не роблять. І яких-то цвітів, там не було? Батечку мій та й годі! Запаска шовкова, морева; каламайковий пояс, та як підпережеться, так так рукою і обхватиш, – ще ж то не дуже і стягнеться. Хусточка у пояса мережована і з вишитими орлами, і ляхівка з-під плахти тож вимережована й з китичками; панчішки сині, суконні, і червоні черевички. От така як вийде, то що і твоя панночка! Іде, як павичка, не дуже по усім усюдам розгляда, а тільки дивиться під ноги. Коли з старшим себе зострілась, зараз низенько вклонилась та й каже: «Здрастуйте, дядюшка!» або: «Здорові, тітусю!» І таки хоч би то мала дитина була, то вже не пройде просто, усякому поклониться і ласкаво заговорить (Г. Квітка-Основ'яненко).

Завдання 42

Провідміняти прикметники. Визначити групу прикметників (тверда, м'яка).

Синій, зелений, завтрашній, білолиций, сестрин, безкрай, яблуневий, твердий.

Завдання 43

Пояснити випадки субстантивації та ад'єктивації.

- 1 На столі лежала збірка вибраних творів письменника.
- 2 Перший на виробництві токар.
- 3 В магазині продавали свіжу та морожену рибу.
- 4 Вибрана з невода риба блищала на сонці.
- 5 Поранений не міг йти далі.
- 6 Старий краще знає.
- 7 На нашому підприємстві закриті збори проводяться дуже рідко.

2.2 Морфологія: Числівник

Завдання 44

Визначити розряди числівників за значенням.

Триста сорок сьомий, двадцять, троє, декілька, півтора, одна ціла і шість десятих, четверо, дев'ятий, обидва.

Завдання 45

Провідміняти числівники.

Двісті, сто, один, перший, вісімсот, п'ятсот сімдесят дев'ятий, шістнадцять.

Завдання 46

Провідміняти дробові числівники.

3/6, 42/83, 145/229.

Завдання 47

Утворити словосполучення, розкриваючи дужки.

Троє (двері), чотири (лікар), двадцять п'ять (олівець), тридцять сім (кілометр), чотири з половиною (гектар), половина (ділянка), сорок сім (підручник), два (вагон), сорок шість цілих три десятих (відсоток).

Завдання 48

Записати цифри в реченнях словами. Визначити відмінки числівників.

- 1 Олень може розвинути швидкість до **67** км/год.
- 2 **7** раз відмір, а **1** раз відріж (Нар. тв.).
- 3 Виїхав на **3** колесах (Нар. тв.).
- 4 Довжина степової гадюки – до **55** см.
- 5 Мишу й **4** скиртами не розчавиш (Нар. тв.).
- 6 Кінь на **4** ногах, та й то спотикається

(Нар. тв.). 7 За 2 зайцями не женися (Нар. тв.). 8 У ящірки живородної хвіст довший за тулуб у 1,5 – 2 рази.

2.3 Морфологія: Займенник

Завдання 49

Знайти займенники та визначити їх розряд за значенням.

1 Я квітку не можу зірвати, бо їй, як людині, болить (В. Сосюра). 2 У кого рід свій є і пісня є, для того в цьому світі щастя досить (Л. Первомайський). 3 Я не чую своїх ніг, не керую ними, вони носять мене самі, мов заведений механізм, і тільки голова моя, мов павук павутиння, снує мереживо думок. 4 І знов усе тихо, коли б не той свист здушеного горла, не те сичання чигаючої смерті... Куди мені втекти од того свисту, де мені подітися? Я не маю вже сили слухати його... 5 І я розумію його. Нема рятунку? Нема, — кажуть його чесні очі (М. Коцюбинський). 6 Хто знає, може, наш метелик так і вік свій короткий звікував би у темряві самотній, – та інша доля судилася йому. 7 Хтось із товариства хотів його прогнати з стола, але він, опам'ятавшись, знов зірвався і почав кружляти понад лампою, щораз то меншими й меншими кружками: хотів він бачити якнайближче те ясне сонце, яким йому здавалася лампа (Л. Українка).

Завдання 50

Провідміняти займенники.

Мій, той, весь, хто, чий, те, він, ніхто.

Завдання 51

Визначити, в яких випадках слово що – займенник, а в яких сполучник. Пояснити.

1 Важко повірити, що здатна на таке всього-на-всього лагідна сила води (О. Гончар). 2 Багато про що ми переговорили з Тетяною після її приїзду. 3 Потім з'ясувалося, що ми неправильно подивилися розклад. 4 Чи те, що переждалось? Чи все-таки життя – це те, що відбулось (Л. Костенко).

2.4 Морфологія: Дієслово. Дієприкметник. Дієприслівник. Прислівник.

Завдання 52

Від поданих дієслів утворіть усі можливі часові форми.

Читати, працювати, доповісти, плакати, пояснити, думати.

Завдання 53

Визначити дієвідміну дієслів та записати їх у дві колонки: у першу- дієслова I дієвідміни, у другу – II дієвідміни.

Колоти, домовлятися, мовчати, вірити, терпіти, їздити, казати, здійснювати, переконувати, лити, трусити, радити, ткати, пливти, перебирати.

Завдання 54

Визначити спосіб дієслів.

Зорі світять, зробив би ти вправу, медом лікуйся, відвезеш подарунок, чи не продали б Ви, книжку читай, лягли б перепочити, спитаю у неї.

Завдання 55

Від поданих дієслів утворити дієслова доконаного виду. Чи завжди це можливо, пояснити.

Плести, обіцяти, економити, солити, благати, розкидатися, мастити, сіяти, консервувати, в'янути, мчати, співчувати, ловити, чадити, палити, веселити, редагувати, сміятися, заздрити, зимувати.

Завдання 56

Утворити від наведених дієслів усі форми наказового способу. Визначити формотворчі засоби.

Мовчати, захищати, шити, врятувати, вечоріти, пити, вітати, танцювати, бути, робити, саджати, квітнути.

Завдання 57

Знайти в реченнях дієприкметники, визначити їх стан, час, вид та синтаксичну функцію.

- 1 Пахло прохолодженою за ніч землею (О. Коцюба).
- 2 Часом темнішало від швидко літаючих хмар (Ю. Яновський).
- 3 Наче зачарований велетень, стояв ліс, опушений ввесь інеем білим, прикритий і пронизаний наскрізь сонячним сяйвом (П. Мирний).
- 4 Десь, колись, в якійсь країні, проживав поет нещасний, тільки мав талант до віршів – не позичений, а власний (Л. Українка).
- 5 Здалеку долітають завмираючі гуки музики (І. Нечуй-Левицький).
- 6 Між двома шпичастими горами було видно провалля, промите дощовою водою (І. Нечуй-Левицький).
- 7 Між пожовклими стернями лежить битий осінній шлях (С. Олійник).

Завдання 58

Від поданих дієслів утворити форми активного і пасивного стану дієприкметників. Якщо утворення якоїсь з форм неможливе, пояснити чому.

Пообідати, замовити, перемагати, помолодіти, молодіти, справдити, висвітлити, позіхати, розлютитися, здійснювати, оформити, розлютити.

Завдання 59

Знайти в реченнях дієприслівники, проаналізувати їх за схемою: час, вид, перехідність/неперехідність, синтаксична функція.

- 1 Киваючи рясною головою, зелений ліс до сонця засміявся (Б. Грінченко).
- 2 Степ, струснувши з себе росу та зігнавши непримітні тіні, горить рівним жовто-зеленим кольором (П. Мирний).
- 3 Під місяцем, то темніючи, то просвітлюючись, рухалися сизі хмари, хвилювалося жито (М. Стельмах).
- 4 Сагайда, напнувшись плащ-палаткою, сидів, не втручаючись в розмову (О. Гончар).
- 5 А за березами важніли хмари, не знаючи куди занести дощ (М. Стельмах).

Завдання 60

Знайти дієслова та дієприкметники. Зробити їх розбір.

Біла симфонія

Було нам тоді не до сміху.
Ніч підняла завісу –
біла симфонія снігу
пливла над щоглами лісу.
А ліс, як дрейфуюча шхуна,
скрипів, у льоди закутий...
І хлопець, зворушливо юний,
сказав із дорослим смутком:
– Ти пісня моя лебедина,
останнє моє кохання...
В такому віці людина
завжди кохає востаннє.
Бо то уже справа гідности –
життя, бач, як сон, промайнуло.
Підлітки для солідности
мусять мати минуле.
Зав'язані снігом вітрила
звисали, як біла гичка...
Я теж йому щось говорила,
і теж, певно, щось трагічне...

(Л. Костенко)

Завдання 61

Скласти речення з поданими формами на –но, –то.

Запропоновано, досягнуто, зачинено, зшити, виконано,
розпочато, спіймано, переведено, накрито, розгорнуто, складено,
вибито.

Завдання 62

Записати подані прислівники, знявши риску.

Раз/у/раз, до/вподоби, в/четверо, день/у/день, на/славу,
на/вибір, де/небудь, зо/зла, на/прощання, на/пам'ять, на/весні,

хтозна/куди, на/віки/вічні, пліч/о/пліч, на/гора, все/таки, всього/на/всього, що/сили, ані/трохи, на/відмінно, на/відріз, що/духу, по/латині, будь/що/будь, аби/куди, в/до/світа, на/відріз.

2.5 Службові частини мови: прийменник, сполучник, частка.

Завдання 63

Охарактеризувати прийменники за будовою і походженням.

Через, у напрямі, внаслідок, повз, край, завдяки, над, задля, у зв'язку з, осторонь, на випадок, з-під, від, посеред, протягом, обабіч, довкола, заради, подібно до, внаслідок.

Завдання 64

Знайти в тексті прийменники. Визначити, які відношення вони виражають.

Метелик на своїм недовгім віку ще не бачив світла, душею тільки чув він, що десь-то єсть сторона краща, ясніша, ніж його рідний льох, бо часом з малого віконця, що було в льоху, падав блідесенький промінь, та не міг метелик і розібрати, що то воно таке теє світло і яке воно повинно бути. У темному куточку промінець той був ледве примітний – тоненький, як ниточка, та блідий, мов погляд недужої дитинки. Сидить, було, метелик та все шле свої думоньки на світ той ясний; – але де? того ні думка, ні серце не знали, а порадитися ні з ким, бо де ж та порада? (Хіба – лилик, так знаєте сами, з нього поради було мало!) Летіти шукати того світла метелик не мав відваги і сили.

Хто знає, може, наш метелик так і вік свій короткий звікував би у темряві самотній, – та інша доля судилася йому. Якось прийшла служниця по капусту до льоху та поставила свічку долі, якраз навпроти метелика. Боже! яким величним, блискучим, повабним здалось метеликові те світло! Він затріпотів крильцями й хотів кинутися на світло, але служниця в ту хвилину взяла світло й подалася геть з льоху. Не втерпів метелик, забув своє безсилля, забув свою несвідомість. «Світло, світло!» – і полинув за ним; лилик тільки свиснув йому услід, потім заліз ще далі за бочку й заснув; нічого йому ніколи не снилось. А метелик полетів

та й полетів за тою свічкою так швидко, скільки сили було в його бідних крильцятах (Л. Українка).

Завдання 65

Знайти в тексті сполучники, визначити їх розряд за значенням (сурядні, підрядні). З'ясувати вид підрядних сполучників (мети, причинові, порівняльні і т. д.). Сурядні розподілити на розряди (єднальні, протиставні, розділові).

З далекого туману, з тихих озер загірної комуни шелестить шелест: то йде Марія. Я виходжу на безгранні поля, проходжу перевали і там, де жевріють кургани, похиляюсь на самотню пустельну скелю. Я дивлюсь в даль. – Тоді дума за думою, як амазонянки, джигітують навколо мене. Тоді все пропадає... Таємні вершники летять, ритмічно похитуючись, до отрогів, і гасне день; біжить у могилах дорога, а за нею – мовчазний степ... Я одкидаю вії і згадую... воістину моя мати – втілений прообраз тієї надзвичайної Марії, що стоїть на гранях невідомих віків. Моя мати – наївність, тиха жура і добрість безмежна. (Це я добре пам'ятаю!). І мій неможливий біль, і моя незносна мука тепліють у лампаді фанатизму перед цим прекрасним печальним образом.

Мати каже, що я (її м'ятежний син) зовсім замутив себе... Тоді я беру її милу голову з нальотом сріблястої сивини і тихо кладу на свої груди... За вікном ішли росяні ранки і падали перламутри. Проходили неможливі дні. В далі з темного лісу брели подорожники й біля синьої криниці, де розлетілись дороги, де розбійний хрест, зупинялись. То – молоде загір'я.

– Але минають ночі, шелестять вечори біля тополь, тополі відходять у шосейну безвість, а за ними – літа, роки і моя буйна юність. Тоді дні перед грозою. Там, за отрогами сизого боку, спалахують блискавиці і накипають, і піняться гори. Важкий душний грім ніяк не прорветься з Індії, зі сходу. І томиться природа в передгроззі. А втім, за хмарним накипом чути й інший гул – ... глуха канонада. Насуваються дві грози.

– Тривога! – Мати каже, що вона поливала сьогодні м'яту, м'ята вмирає в тузі. Мати каже: «Надходить гроза!» І я бачу: в її очах стоять дві хрустальні росинки (М. Хвильовий).

Завдання 66

Написати частки разом, окремо або через дефіс.

Коли/б/то, наче/б/то, де/хто, ось/де, дарма/що, а/то/ж, а/все/ж/таки, тоді/то, ні/скільки, ніби/то, що/до, той/таки, усе/ж/таки, з ким/небудь, будь/що, хоч/би, а/вже/ж, де/в/чому, ось/де, як/от, поки/що, де/в/кого.

2.6 Синтаксис: Словосполучення.

Завдання 67

Визначити типи словосполучень за способом зв'язку слів (узгодження, керування, прилягання) і за морфологічним вираженням головного слова.

Дуже веселий, посеред вулиці, два олівця, швидко пішов, жовті троянди, вартій уваги, готовий до змагання, кращий за всіх, було темно, його батько, написав вірш, розпорядження директора, багато читає, вийти в поле, купувати квіти, вродлива дівчина, старанно вчитися, дуже цікавий.

Завдання 68

Із поданих речень вичленувати всі можливі словосполучення, зробити їх повний синтаксичний розбір.

1 З чорного чернігівського бору вони вийшли на низький берег Дніпра. Перед ними за Дніпром з'явилась чарівнича, невимовне чудова панорама Києва. 2 На серці ставало легко, на душі – спокійно. Розум засипав перед великою красою природи, зате ж прокидалась фантазія навіть в черствій, твердій душі. Співуча душа виливалась піснею по-солов'їному, поетична душа марила тисячею пишних картин. Душа любляча любила гарячіше, душа безщасна заспокоювала своє замучене серце. Вся природа з небом і землею, з водою, квітками, лісами й горами здавалась однією піснею, однією гармонією (І. Нечуй-Левицький).

Завдання 69

Визначити типи словосполучень за семантико-синтаксичними відношеннями.

Два вікна, готовий до праці, сорочка в клітинку, розмовляти з друзями, прийти пізно, хоробро змагатися, написання книжки,

розумна людина, залишився у пам'яті, восени холодно, цвіт жоржини, вареники з сиром, сказати правду.

2.7 Синтаксис: Речення. Прості та складні речення. Головні та другорядні члени речення.

Завдання 70

У наведених простих та складних реченнях визначити підмети та охарактеризувати їх.

1 І все поволі зникає: море, скелі, земля (М. Коцюбинський).
2 Плакучі верби не могли журиться, такі були у іволг голоси (Л. Костенко).
3 За вікнами день холоне, у вікнах – перші вогні (О. Теліга).
4 Незароблене користі не принесе (Нар. тв.).
5 Бути вродливим – це ще не бути щасливим (Нар. тв.).
6 Степове безлюддя повите спекою (О. Гончар).
7 Звитяжно пролетів краї землі і перейшов, згорнувши темні крила, туди, де ждала братня тінь Ахілла (М. Рильський).

Завдання 71

У наведеному уривку вірша знайти присудки та охарактеризувати їх.

Лист

Ти б дивувався: дощ і пізня ніч,
А в мене світло і вікно нарозстіж.
І знов думки, і серце у вогні,
І гостра туга у невпиннім зрості.
Твоє життя – холодний світлий став,
Без темних вирів і дзвінких прибоїв.
І як мені писать тобі листа
І бути в нім правдивою собою?
Далеко десь горить твоя мета,
В тяжких туманах твій похмурий берег,
А поки – спокій, зимна самота
І сірих днів тобі покірний шерег.
А в мене дні бунтують і кричать,
Підвладні власним, не чужим, законам,

І тиснуть в серце вогнену печать,
І значать все не сірим, а червоним...
(О. Теліга)

Завдання 72

Знайти другорядні члени речення та охарактеризувати їх.

1 Ті долини здалека дишуть тобі в лице холодком, лісовою вогкістю (І. Нечуй-Левицький). 2 Опівночі айстри в саду розцвіли (О. Олесь). 3 І вся ця краса, несподівана й пишна, сміється щастям просто в лице (М. Коцюбинський). 4 По діброві вітер виє, гуляє по полю, край дороги гне тополю до самого долу (Т. Шевченко). 5 Дерев за вікном у тиші непорочній стояли, інеем запушені рясним (М. Рильський). 6 Була чудова ніч – вгорі, на вквітчанім хмарками небі, стобарвно сяяли дві зорі і мовчки вабили до себе (О. Олесь).

Завдання 73

Розставити потрібні розділові знаки в поданих складнопідрядних реченнях. Визначити вид складнопідрядних речень.

1 У квітках летить весна журавлів шука й не зна що вони їй вістунами відчиняють всюди брами (О. Олесь). 2 Даю тобі цей меч дарма що ти не сильна (Л. Українка). 3 Я люблю їздити на поле тоді як ниви зеленіють та хвилюються зеленими хвилями (І. Нечуй-Левицький). 4 Те що ми побачили і почули переконало нас що актора знайдено (О. Довженко). 5 У кого серце мудрістю багате тому глибини всякі перейти (А. Малишко). 6 Хоч земля вся укрита снігами моє серце в цвіту (В. Сосюра). 7 Я хочу жити так щоб серце билось в такт з гарячим серцем рідного народу щоб квітка й колосок з криниць ясних ковток були мені не в борг а в нагороду (В. Кузьменко). 8 Простіть мене за смуток цих тирад де чути звук струни лиш однієї (В. Крищенко). 9 Коли розтавали сніги найпершими коло призьби пробивалися зеленими шпикачками півники (І. Цюпа). 10 Щоб бути вічно молодим ми світ будуємо новий (В. Сосюра).

Завдання 74

До якої групи речень (відкритої чи закритої структури) належать подані складносурядні речення. Визначити, які смислові відношення наявні між їх частинами.

1 Теплом дихала настояна на травах і квітах земля, а до лісу вже підкрадалась осінь (Ю. Збанацький). 2 Минулася буря – і сонце засіяло (М. Рильський). 3 Верби сплакували листям, і золоті сльози гнало за водою (Г. Тютюнник). 4 Або не сокіл я, або спалила мені неволя крила (Л. Українка). 5 Він був дуже здоровий з природи, але і в нього вже не вистачало сил (О. Довженко). 6 Пройшли літа, і знову ми з тобою, й за літом ділиш ти мою печаль, і крізь гілля сіяє в супокії зимова даль (В. Сосюра). 7 Чи то солов'ї щебетали, чи капали роси з туманів, чи трави співали квіткам? (О. Олесь). 8 Здавалось, і вітер тут чорний, і дощ ллється з неба чорний, як смола (О. Гончар). 9 Тільки вітер шумів межи деревами та сипав сніг, закриваючи білою сіткою далечінь (М. Коцюбинський).

Завдання 75

Переписати речення, де потрібно поставити розділові знаки, пояснити їх вживання. Серед речень знайти складнопідрядні та пояснити характер складнопідрядного зв'язку.

1 Ми йдемо через сінокіс і темніє над нами небо і дзвенить земля на тисячу ладів і я слухаю (В. Симоненко). 2 Де-не-де біля вирв синіє безводний полин або кущиться пахучий чебрець (О. Гончар). 3 День летить і в'януть кольори (В. Сосюра). 4 З-за погрібника пахло м'ятою росло її там густої та холодної багато а від хати несло духом матіоли (Є. Гуцало). 5 Будем слухати з тобою як степи співають як шумлять широкі ріки як вітри гуляють (О. Олесь). 6 Роз'ятрений нудьгою затоплений в задумі плентавсь я тихою ходою берегом річки не помічаючи навіть як чорна хмара обіймала крайнебо тихо лізла догори (М. Коцюбинський).

Завдання 76

Охарактеризувати складні безсполучникові речення за структурою. З'ясувати смислові відношення між частинами.

1 Махнула осінь в ліси – вони зацвіли пурпуровими, сірими та жовтими фарбами (І. Франко). 2 Подивилась ясно – заспівали скрипки (П. Тичина). 3 Не вчи плавати щуку: щука знає цю науку (Нар. тв.). 4 Бувають дивні на землі діла – серед зими черешня зацвіла (Д. Павличко). 5 Митцю не треба нагород, його судьба нагородила (Л. Костенко). 6 То не хмара – біла пташка хмарою спустилась (Т. Шевченко).

Завдання 77

Написати пояснювальний диктант. Прокоментувати розділові знаки.

Отак лежиш у полі, посеред сивого полину, в задушливому теплі, лежиш серед жовто-білого ромашкового мерехтіння, на самісінькому дні чебрецевої хвилі, що прокочується по тобі хмільним потопом, – і крутиться голова. Паморочиться в ній чи то від цієї дикої навали польового духу, від його споконвічної снаги, чи від лоскітливо-дитячого остраху, що всі ці трави і бур'яни, на яких ти лежиш і які ти прим'яв, проростуть крізь тебе, пронизавши хребет, пробивши серце, проткнувши груди. Отак заплющ очі, дай волю уяві — й відчуєш, як уже став часткою землі, як усе те зело вже росте крізь тебе, п'ючи твої соки, твою кров (Є. Гуцало).

2.8 Способи відтворення чужого мовлення (пряма, непряма мова)

Завдання 78

Перебудувати речення, замінивши пряму мову непрямою.

1 «Прапорonosці, в голову колони!» – пролетіла команда командира полку (О. Гончар). 2 «Від власного болю нікуди не втечеш», – опекла його гаряча думка, ніби спалах електричного світла (І. Цюпа). 3 А як стара спитала: «Що, як лікар? Показався як?», то вона стрепенулась: «Гордий, – каже, – такий, як пан вельможний... І що він собі думає!» (Марко Вовчок). 4 «А йдіть,

діточки, полуднують та й батька кличте», – крикнула Кайдашиха тонким голосом (І. Нечуй-Левицький).

Завдання 79

Дібрати з художніх творів десять прикладів на різні засоби відтворення чужого мовлення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1 Антологія української поезії ХХ століття: від Тичини до Жадана / упоряд. Іван Малкович. Київ : А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2018. 2016 с.

2 Житар І., Матвійчук Т. Українська мова. Репетитор. Тернопіль : Підручники і посібники, 2010. 384 с.

3 Журенко О. М. Українська без помилок. Абсолютна грамотність за 15 хвилин на день. Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2015. 416 с.

4 Загнітко А. П., Омельченко З. Л., Шевчук О. С. Українська мова. Універсальний довідник школяра та студента. Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. 560 с.

5 Квітка-Основ'яненко Г. Повісті та оповідання. Драматичні твори. Київ : Наукова думка, 1982. 543 с.

6 Ломакович С. В. Українська мова в схемах і таблицях. Будова слова, словотвір, морфологія, синтаксис : навч. посіб. Харків : Світ дитинства, 1998. 84 с.

7 Муромцева О. Г. Збірник вправ з сучасної української літературної мови: Морфеміка. Словотвір. Морфологія : навч. посіб. Харків : Світ дитинства, 1999. 144 с.

8 Нечуй-Левицький І. Хмари. Київ : Знання, 2016. 367 с.

9 Українка Л. Вибрані твори. Київ : КМ-БУКС, 2009. 288 с.

10 Хвильовий М. Я. (Романтика). Київ : Знання, 2019. 222 с.

11 Шевелєва Л. А., Дудка О. О. Український правопис. Практикум : навч. посіб. Харків : Парус, 2004. 464 с.

12 Шкуратяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс : навч. посіб. Київ : Вища шк., 2007. 249 с.

